

19

A GALILEI KÖR OTVEN ÉV TÁVLATÁRÓL

A Galilei Kör mint diákmozgalom indult. Egy társadalmi réteg fiatalágát ölelte fel, a Magyarországon akkoriban elterjedő értelmiségi proletariátusét. Társadalmi rétegesedése egyöntetű volt. Jó módú családok gyermekei teljességgel hiányoztak. Tulnyomában zsidó származású volt ez a réteg, és a "Ligótváros" távol tartotta magát, akárcsak a belpoklosoaktól. A közpolgári és proletár jelleg olyan erőse volt, hogy még a Vácssanyi-féle "demokratákkal" sem volt kapcsolata a Körnek. Pábián Bélát, például, aki Vácssanyi Vilmos írodavetetője volt, nem vették fel a tagok sorába, bármennyire igyekezett a diákmozgalomban szerepelni. A Kör az értelmiségi rétegek tömegszervezete volt. Évenként erősen változó tagsága kétezer körül mozgott, az ország minden főiskola jellegű intézményét magában foglalva.

A magyar egyetemi hallgatók csoportosulásai hagyományosan politikai jellegűek voltak. A középosztály fiait itt készítették privatalnoki, gazdasági és közhatali pályákra. A szovinizmus, a piros-fehérszöld hazafiaskodás burjánzott. Erre a tradícióra volt kihívó válasz a Galilei Kör beállítása. A "nem politizálunk" jelző szembeszállást jelentett a hagyományos magyar diákmozgalommal, annak külsőséges, komolytalan mivoltával, és egy új láthatárt nyitott meg. Mert ebből a fordulatból született meg az új diáktípus. A német "Burschenschaft"-oknak nálunk a klerikális és "függetlenségi Kossuthpárti" diákegyesületek feleltek meg; a Galilei Kör politikaellelenségére a reakciós kultúr-hagyománynal való szakítást jelképezte, és egyben végre is hajtotta.

A szegény diáknak nem volt se módja, se érkezése az egyetemen, az egyetemi bálózás és társasági élet szórakozásában való részvételre. Szűlei csak nehezen viselték a gimnáziumi és egyetemi évek anyagi terhét; a proletár diák az önszállal birkózva tanult. Ennek felelt meg az előtérű értékelése a tanulásnak és a tudásnak. A "Tanulni és tanítani!" jelző ezt az értékvilágot tükrözte.

A zsidó származású diákság háttere a huszadik század elején nagyon előtérűtől, ahonnan, teszem, Vámbéry Ármán csalóközi gettójából emelkedett világhírré az 1840-80-as években. Egy előbbi korakb esetét már az emancipációs törvényhozás is, mint az 1848-as magyar forradalom, és, lelassított menetben, a Bach-korok terméke. Ebben a korai időszakában az egyenjogúsításnak a falusi szegénység háttere szabta meg a városba szakadt diák megélhetését; a hitcsorcs családok segítsége tartotta őt el, nagyobbbrást. Szellemileg ezt a nemzedéket még szoros szálak fűsték a szülők vallásétkölesai hagyományaihoz.

A rákövetkező századvégi nemzedék már a "felvilágosulás" jegyében állt, bár "szabadgondolkodása" csupán tényleges volt, nem pedig egy új elindulás velejárója. Megélhetését házitánitási keresettel kipótóli honi segély biztosította. Világképét a polgárosult asszi diláció határozta meg. Az emancipáció hősi korzakaka elmúlt, de helyébe csupán a jó megélhetés és a polgári pályafutás "ideáljai" léptek.

Ettől a századvégi korakaktól élesen vált el a huszadik század nemzedéke. A tömeggé dagadt diáktábor elfogadta szegénységét, hiszen mellékkeresethez ilyen nagy számban többé nem juthatott. A diákeletek

így egy speciális réteggé szűződtek amely nem találhatta, de nem is kereste a nagypolgári asszimiláció útját. Hasonlítani kezdett a cári Oroszország diákságának korai típusához, amelyet különben szintén valamennyire a keleti gettó forradalmasodó kontingensei szabtak meg.

Nálunk a szociáldemokrata párt éppen ebben az időszakban kevés vonzerőt gyakorolt az értelmiségi rétegekre. A szocialista diákcsoport már a múlté volt. A Galilei Körben kivételesen voltak csak szocialista hangok hallhatók, ilyen volt Bettelheim Ernő következetesen erőlyesen szocialista fellépése, későbbben Levkovicsé, de soha sem volt észlelhető csoportalakulás, a sokféle megismétlődő választásokon nem léptek fel politikai irányokat képviselő jelöltek. Így történt, hogy a galileistával jelent meg először a magyar diákságban mint tömegjelenség az elkötelezett "mozgalmi ember". Sokféle befolyás játszott ebben közre. A gazdaság-társadalmi osztályrétegesedés mély hatásaival már foglalkoztunk. De nyomon követték, fontosságban, a szellemi befolyások. Először is az orosz példa amely a szocialista diákmozgalmat keresztül - bármily törpe és halvány mása volt is annak - szűrődött be hozzánk a század első évtizedében. Másodszor a modern természettudományos pozitivizmus, amely az idealisztikus spekulációt és a laza társadalmi elméleteket váltotta fel. A Kör az orvostanhallgatók segélyegyleti választásából született meg. Kende Eszmond és Hohonyi Hugó orvostanhallgatók voltak a Kör kezdeményezői. Hozzájuk később a technikusok csatlakoztak, némely másodosztályosokból is. A jogászok háttérben maradtak, ellentétben a hagyományos diákmozgalmi vezető szerepükkel. Harmadszor, és innét származott a Galilei Kör iránymentes, tárgyilagos hangja -- a szorongó ifjúsági mozgalmak hűhójától való irtózás.

Mindent egybevetve, ez az ifjúság nem többször a felnőttek képére hanem a képpel tudatos ellentétben kereste jövője útját. Ez magyarázza meg a Kör különállását, a Szociáldemokrata Párt, a Demokrata Párt, későbbben a Radikális Párt, de még a Társadalomtudományi Társulat vezető embereivel szemben is.

A szabadkőművességgel Pfeiffer Ignác műegyetemi tanár révén volt kapcsolata a Körnek. Pfeiffer szegény sorsból jött, szótlan, munkás-külső ember volt, akit tanítványai igen szerettek, bár szerénységében még saját diákjait is huzódott megszólítani. Ugy érezte, hogy a Körnek meg kell óvnia attól, hogy oda felnőtt támogatói közül bárki még csak a lábát is betegye. Szerinte a szabadkőművességnak, mint a klerikalizmus ellenségének esett feladatául hogy a szegény diákság szellemi érdekeit felkarolja. Az Archimedes Páholyt alapította meg, melynek ez lett a fő munkaköre. Az évek során mindössze tén három vagy négy ízben látogatott el a Galilei Körbe. Bejelentetlenül eljött a választmányi ülésre, amelyet némán végighallgatott, csak némány meglepetten összehúzóuló műegyetemi diáktól felismerve; kétségtelenül az Archimedes Páholy fedezte olykor a Kör nyomdaköltségeit, amennyiben ez a költségvetést túllépte. Bármilyen hihetetlenül hangoztak is, a felsorolt pártoknak, de még a Társadalomtudományi Társulatnak egyetlen képviselője vagy kivágásló tagja - Jászai, Szende, Kunfi vagy Szabó - a Körrel semmiféle kapcsolatot nem tartott. A Társadalomtudományi Társulattal szemben való idegenség a Körben hagyományos volt. E mögött egy misszió tudata állott. A diákság feladatául azt látta, hogy egy a divatos társadalomtudományi és pszichológiai elméletektől a szigorú természettudo-

szakaszterület felé eltoldódó értelmiség jellemképét teremte meg. Herbert Spencer, Henry George, Combert, Oppenheimer, Simmel, Stammler, Le Bon, Ledantec vagy Goldscheider nézetei kevésbé vonzották mint Mach és Einstein korszakalkotó utmutatásai.

A jogász helyébe lépő orvostanhallgató, mérnök, vegyész, állatorvos diák másképp beszélt és másképp viselkedett mint az előző nemzedékek gyermeke. Még a humor is elfordult Mornár Ferenc Peetjétől, a Karinthy Frigyes gulliveri satirái felé. Hogy a bécsi pszichoanalízis a magyar határon megállt (csak az ellenforradalommal történt gátszakadás); hogy a német "Jugendbewegung" Budapestet meg nem hódította; hogy a nyugati relativizmus egy orosz eredetű -- Tolstojt és Dosztojevszkij-t egybefoglaló -- erkölcsi valóssággal találta magát szembe; hogy a zsidó szegénység nem a cionizmust növelte; hogy a fin-de-siècle Oscar Wilde-i paradox és sürös erotikus esztétika az ifjúságban láthatatlan falba ütközött -- a Galilei Kör létezésén múlott.

A Galilei Kör két irányban is új nemzedéket mozgósított, a középiskolások és a diáklányok személyében. A gimnáziumok felsőbb osztályai-ból lefelé sugárzott egy tisztább életirányítás; a diáklányokat egy magas erkölcsileg telepítő áramlat terelte a komoly személyiség felé éppen az európai nőemancipáció kritikus fordulata. A nemi kérdés természettudomány fogalmazása itt is áthidalta azt az erkölcsomlásztó fázist amelyet Középeurópa megéreznedett. A kor képméze tartozik, hogy a diákmegélhetés etatiztikájába, amelyet a Galilei Kör kívánására az egyetem hivatalosan engedélyezett, a diákság nemi életére nézve egyenes kérdés volt beiktatva. A közpolgári prudéria mellözése annak titkos szövetségét, a promiskuitást, sújtotta. A galileista diáklány, még inkább talán mint az ifjak, nagyrészt öntudatlanul az orosz minta képére fejlődött, és, az utóbbiaknak a háboruban lecsappant számát kitöltve, a forradalmi korzaknak jellegzetes erőforrásul szolgált. A Galilei Kör olyan emancipációs mozgalom volt, amely egy egész ifjúsági nemzedék erkölcsi válsága számára pozitív megoldást hozott.

A marxizmussal szemben, amely a szocialista diákmozgalom egyedüli szellemi táptalaja volt, most három oldalról is mélyről jövő nyomás érvényesült: a hagyományos marxizmus elszakadása a természettudományok haladásától, amelyet Mach és Einstein képviseltek; a klasszikus nemzetgazdaságtant leváltó új közgazdaságtan sikerei a Ricardo-i értékelméssel szemben; a szociáldemokrata párt egyoldaluan szakaszervezeti irányzatának békítő kihatása. Ebbe a képbe tartozik az egyetlen komoly elágazás sorsa, amely a Körben jelentkezett, még pedig az "irodalmi" csoporté. Ezt az "eretnekséget" Forbát N. képviselte, nem sikertelenül. A visszahatás azonban mélységes volt -- a túlnyomó többség árulás számba vette a tudomány helyett a művészet szolgálatát. Az orosz mozgalom léptékén mérve a Galilei Kör ideológiája leginkább Turgenyev Bazarov-jának felelt meg. Mára mint elvi kérdés nem létezett. Személyes viszály ismeretlen volt. Hátat fordított a szórakozás, tánc, mulatság minden formájának, az egyetlen sportot kivéve. Névtelen munka, határtalan erőfeszítés, feltétlen szolgálata az úgynék voltak a mozgalmi erkölcs követelményei. Törtetés, szereplési viszályok, sikernajhászat, önző beállítások kiméletlen elítélésben részesültek. Aránylag igen kevés esetben történt hithagyás. Fegyelmi eljárás nem létezett.

A Galilei Kör konkrét determináltsága tehát nem egyedül társadalmi gazdasági volt, bár ez a keretezés döntő maradt. Abba illeszkedett bele a távoli orosz példa, a természettudományi világgép térfoglalása és a magyar egyetemi léha urhatnomsága elleni lázadás a munka és tudás nevében. Mindezeknél mélyebbre ment a fenségre szállt korélet rendje elleni lázadás a magalmi erkölcs jegyében. Így alakult ki az a sajátlagos közönmű, amely kifelé való elzárkózottságában befelé forduló hőséget nevelt tagjaiban. Politikailag az ilyen testület hatástalanságra ítélte önmagát. Erkölcsileg és szellemileg viszont, mint diákmozgalmi szervezet reppont erővel és állhatatossággal tudta szolgálni az igazságnak való elkötelezettséget. Intézményezett hagyománya biztosította ezt. Tudni kell ugyanis hogy a Kör első vezetőinek sikerült az évenként való újjáalakulásnak és tisztújításnak az elvét a valóságba átültetni. E ritka példaadásban rejlett a Kör erejének láthatatlan forrása. Függetlenségét még a közelmúlt sem korlátozta. Minden nemzedék -- ez hittétel volt -- maga szabta meg a maga útját. A Kör autonómiája minden külső befolyástól való mentessége volt a Kör létalapja. Így válhatott a Galilei Kör vezetősége 1917-ben baloldali Zimmerwaldi szocialistává, 1919-ben kommunistává.

Ezzel egy mellékkérdés is választ kap. A régi galileisták laza szervezete egy különben megoldhatatlannak látszó ellentmondás megoldását szolgálta. A függetlenség követelménye széles ellentétben van a diákmozgalmi természetével, amely csupán átmeneti életfáziist ölel fel. Ifjúsági csoport, ifjúsági szervezet nem létezhetik a későbbi felnőttkorra való tekintet nélkül. A régi galileisták csoportja hivatását éppen abban látta, hogy megvédi a Kör szabad fejlődését az első vezetőségek korlátozó befolyásától, beleértve önmagát. A csoport tagjai szigorúan visszavonultak a Köről és ezzel sikeresen leválasztották a mindenkori kiszolgált vezetőségeket akikből régi galileisták lettek. Hogy a Kör olyan soká megtartotta politikai függetlenségét nagyrészt innen származott.

Perzse, a régi galileisták, mint csoport, ezzel még úgy lemondottak a politikáról és pusztán személyi kapcsolatot tartottak. De ezt azután egészében átharotta a hagyományos galileista mód és másképp módor. -- 1919 március 21.-én Rákosi Kátyás első utja, mint népbiztosé, a régi galileisták összejövetelére vitt. Csendesen leült az utolsó sorban, jelenlétéről senki tudomást nem vett. A valóságban a büszke öröm majd szétrobbantotta a termet. De a régi galileisták a Kör szellemének tartoztak azzal, hogy forradalmak nem bontják meg az ügyrendet.

A politikamentesség okait és némely pozitív kihatását fentebb kifejtettem. Tagadhatatlan, hogy a politika mellőzésének nagy ára volt. 1929-ben a "Korunk"-ban írt cikkemben őszinte fájdalommal nyilatkoztam róla hogy a Galilei Kör elmulasztotta a munkássággal, a nemzetiségekkel, és a parasztsággal való kapcsolatot idején kiépíteni. E meggyőződést ma is vallom.

Azóta ismét majd egy emberöltő telt el. A Galilei Körnek mint ifjúsági egyesületnek eredeti célkitűzése -- a gondolatszabadság épülése és az igazság érdekmentes szolgálata -- ma talán több elvi megértésre találna az ücsztársadalom nézőszögéből. Otven év távlatából visszatekintve úgy tűnik hogy a Galilei Kör mérlegét csak egy későbbi utókor fogja véglegesen lezárni.

Pickering, Ont. (Kanada), 1958 május 8.-ikán

Válasz elszórt kérdésekre

után

A G.K. megalakulásának a történetét aligha tudnám pontosan felidézni. A pécsi szabadgondolkodó kongresszuson, amelyen Pikler Gyula egyetemi tanár volt a fő előadó, súlyos publicisztikai kampány indult meg a T.T. ellen. Pikler a Royal Szállóban tartott nagyszabású banketten válaszolt. A jelenlevők névsora szolgálta magjával egy egyetemi nyilvános tüntetésnek, amelyre meghívókat Seidler Ernő címzett meg. A bátortalanok bátorítására a meghívók sorszámát 100-al kezdte. Ezuttal a baloldali többségben volt, és Pikler, tomboló zavargás dacára, megtartotta az előadását. A diákok kifogták a kocsit lovaival és a Kossuth Lajos utcán diadalban vonták Pikler kocsiját. Persze nagy verekedés előzte meg a diadalmenetet.

A Kende-Bohonyi iniciativa Pikler révén kapta a Galilei nevet. A Szabadgondolkodás Magyarországi Egyesülete fiókjaként alakult meg a Kör, Székely Ádám dr. segítségével, aki a Sz.M.E. elnöke volt. Az első előadást Harkányi Ede tartotta a klerikalizmus ellen. A vitában a klerikálisok részt vettek, akik számára az szólásszabadság sikerült biztosítani! Ez nagy feltűnést keltett. A Kör első elnöke én voltam. A "Tanulni és tanítani!" program, ~~his~~ u-gy emlékszem, már létre jött volt. Az első vita Mach-ról szólt. A program csak lassan talált elfogadásra. De a klerikális reakció tombolt. Így hát időt nyert a Kör. Lassanként tért foglaltak a szemináriumok, az előadások. A Galilei Kör tényré lett.

Részlet Lóránd Jenő 1958 máj. 3.-án ~~írt~~ Kolányi Kátolyhoz írt leveléből:

"Memóriám már nem tulajdonított pontos dátumok tekintetében. Nem vettem részt a Galilei Kör alapításában; akkoriban sokat kellett tanulnom és dolgoznom a műegyetemen. 1909-ben vagy 1910-ben lettem aktiv. Én rendeztem a "Magyarország közállapota 1910-ben" sorozatot. 1911 nyarán lettem elnök, 1912 elején mondtam le. Kórách kb. velem egyidőben szorgoskodott a műegyetemi szekcióban. A másik nevet (Vértes?) nem tudtam elolvasni és nem hangzik familiárisan."

A GALILEI KÖR ÖTVEN EV TÁVLAZÁSÁBÓL

A Galilei kör mint diákmozgalom indult. Egy társadalmi réteg fiatal-ságát ölelte fel, a Magyarországon akkoriban elterjedő értelmiségi proletariátusét. Társadalmi rétegződése egyöntetű volt. Jómódu családok gyermekei teljességgel hiányoztak. Tulnyomóan zsidó származású volt ez a réteg, de a "Lipótváros" távol tartotta magát, akárcsak a bélpoklosoktól. A kispolgári és proletár jelleg olyan erős volt, hogy még a Vázsonyi-féle "demokratákkal" sem volt kapcsolata a körnek. Fábrián Bélát, például, aki Vázsonyi Vilmos irouavezetője volt, nem vették fel a tagok sorába, bármennyire igyekezett a diákmozgalomban szerepelni. A kör az értelmiségi rétegek tömegszervezete volt. Évenként erősen változó tagsága kétezer körül mozgott, az ország minden főiskola jellegű intézményét magában foglalva.

A magyar egyetemi hallgatók csoportosulásai hagyományosan politikai jellegűek voltak. A középosztály fiai itt készültek hivatalnoki, gazdasági és közéleti pályákra. A sovinizmus, a piros-fenér-zöld hazafiaskodás burjánzott. Erre a trauicióra volt kihívó válasz a Galilei kör beállítása. A "nem politizálunk" jelszó szembezállást jelentett a hagyományos magyar diákmozgalommal, annak külsőséges, komolytalan mivoltával, és egy új látványt nyitott meg. Mert ebből a fordulatból született meg az diáktípus. A német "Burschenschaft"-oknak nálunk a klerikális és "függetlenségi kossutnpárti" diákegyesületek felelt meg; a Galilei kör politikaellelensége e reakciós kulturhagyomány al való szakítást jelképezte, és egyben végre is hajtotta.

A szegény diáknak nem volt se módja, se érzése az egyetemesdire, az egyetemi bálozás és társasági élet szórakozásaiban való részvételre. Szülei csak nehezen viselték a gimnáziumi és egyetemi évek anyagi terhét; a proletár diák az éhséggel birkózva tanult. Ennek felelt meg az előretöré értékelése a tanuláshoz és a tudáshoz. A "Tanulni és tanítani" jelszó ezt az értékvilágot tükrözte.

A zsidó származású diákság háttéré a huszadik század elején nagyon elütött attól, ahonnan, teszem, Vámbéry Árain csalóközi gettójából emelkedett világhirra az 1840-80-as években. Egy előbbi korszakba esett már az emancipációs törvényhozás is, mint az 1848-as magyar forradalom, és, lassított menetben, a Bach-korszak terméke. Ebben a korai időszakában az egyenjogositásnak a falusi szegénység háttéré szabta meg a városba szökő diák megélhetését: a hitsorsos családok segítsége tartotta őt, elnyagyobbreszt. Szellemeig ezt a nemzedékét még szoros szálak fűzték a szülok vallás-erkölcsi hagyományaihoz.

A rákövetkező századvégi nemzedék már a "felvilágosulás" jegyzében állt, bár "szabadgondolkodása" csupán tényleges volt, nem pedig egy új elindulás velejárója. Megélhetését náztanítási keresettel kipótolt otthoni segély biztosította. Világképét a polgárosult asszimiláció határozta meg. Az emancipáció hősi korszaka elmúlt, de helyébe csupán a jó megélhetés és a polgári pályafutás "ideáljai" léptek.

Ettől a századvégi korszaktól élesen vált el a huszadik század nemzedéke. A tömeggé dagadt diáktábor elfogadta szegénységét, hiszen mellékeresethez ilyen nagy számban többé nem juthatott. A diákeletek így egy szociális réteggé szövöttek, amely nem találhatta, de nem is kereste a nagypolgári asszimiláció útját. Hasonlítani kezdett a cári Oroszország diákságának egy korai típusához, amelyet szintén valamennyire a keleti gettó forradalmaszó kontingensei szaktak meg.

Nálunk a szociáldemokrata párt éppen ebben az időszakban kevés vonz-
erőt gyakorolt az értelmiségi rétegekre. A szocialista diákcsoport már
a múlté volt. A Galilei Körben kivételesen voltak csak szocialista hangor-
hallhatók, ilyen volt Bettelheim Ernő következetesen erélyesen szocia-
lista fellépése, későbbben Levkovicsé, de soha sem volt észrelhető csoport-
osulás, a sokféle megismétlődő választásokon nem léptek fel politikai
irányokat képviselő jelöltek. Így történt, hogy a galileistával jelent-
meg először a magyar diákságban mint tömegjelenség az elkötelezett "moz-
galmi ember". Sokféle befolyás játszott ebben közre. A gazdaság-társadal-
mi osztályrétegződés mély hatásával már foglalkoztunk. De nyomon követ-
ték, fontosságban, a szellemi befolyások. Először is az orosz példa, ami
a szocialista diákmozgalom keresztül - bármily törpe és halvány mása volt
is annak - szűrődött be hozzánk a század első évtizedében. Másodszer a
modern természettudományos pozitívizmus, amely az idealisztikus spekulác-
iót és a laza társadalmi elméleteket váltotta fel. A kör az orvostanhall-
gatók segélyegyleti választásából született meg. Kende Zsigmond és Rohon-
nyi Hugó orvostanhallgatók voltak a kör kezdeményezői. Hozzájuk később
a technikusok csatlakoztak. A jogászok háttérben maradtak, ellenben, a
hagyományos diákmozgalmi vezető szerepükkel. Harmadszor, és innét szár-
mazott a Galilei Kör frázismentes, tárgyilagos hangja - a sallangos
ifjúsági mozgalmak műhójától való irtózás.

Mindent egybevetve, ez az ifjúság nem többé a felnőttek képére,
hanem a képpel tuatos ellentétben kereste jövője útját. Ez magyarázza
meg a kör különállását, a Szociáldemokrata Párt, A Demokrata Párt, ké-
sőbb a Radikális Párt, de még a Társadalomtudományi Társulat vezető em-
bereivel szemben is.

A szabakóművességgel Pfeiffer Ignác megyetemi tanár révén volt kap-
csolata a körnek. Pfeiffer szegény sorból jött, szótlán, munkáskülsőjű
ember volt, akit tanítványai igen szerettek, bár szerénységében még sa-
ját diákjait is huzódott megszólítani. Ugyérezte, hogy a kört meg kell
óvnia attól, hogy oda felnőtt támogatói közül bárki még csak a lábát is
betegye. Szerinte a szabakóművességnek, mint a klerikalizmus elienségé-
nek esett feladatául, hogy a szegény diákság szellemi érdekeit felkarol-
ja. Az Archimédes Páholyt alapította meg, melynek ez lett a fő munka kör.
Az évek során mindössze tán három vagy négy ízben látogatott el a Gali-
lei körbe. Bejelentetlenül eljött a választmányi ülésre, amelyet némán
végighallgatott, csak néhány meglepetten összesutogó megyetemi diáktól
felismerve; kétségtelenül az Archimédes Páholy fevezte olykor a kör nyon-
dáköltségeit, amennyiben ez a költségvetést túllépte. Bármilyen hihe-
tetlenül hangozzék is, a felsorolt pártoknak, de még a Társadalomtudomá-
nyi Társulathoz egyetlen képviselője vagy kimagasló tagja - Jászi, Szende-
kunfi vagy Szabó - a körrel semmiféle kapcsolatot nem tartott. A Társa-
dalomtudományi Társulattal szemben való idegenség a körben hagyományos
volt. E mögött egy misszió tudata állott. A diákság feladatául azt lát-
ta, hogy egy civatos társadalomtudományi és pszichológiai elméletektől
a szigorú természettudo/mányos/ szakszerűség felé eltolódó értelmiség
jelleképét teremtsen meg. Herbert Spencer, Henry George, Sombart, Oppen-
heimer, Simmel, Stammer, Le Bon, Ledantec vagy Goldscheidt nézetei ke-
vésbé vonzották, mint Mach de Einstein korszakalkotó utmutatásai.

A jogász helyébe lépő orvostanhallgató, mérnök, vegyész, állatorvos
diák másképp beszélt és másképp viselkedett, mint az előző nemzedékek gyer-
meke. Még a humor is elfordult Molnár Ferenc Pestjétől, a Karinthy Fri-
gyes gulliveri szatirái felé. Hogy a bécsi pszichoanalízis a magyar ha-
táron megállt /csak az ellenforradalommal történt gátszakadás/; hogy
a német "Jugendbewegung" Bucapestet meg nem hódította; hogy a nyugati
relativizmus egy orosz eredetű - Tolstojt és Dosztojevskij-t egybe-
foglaló - erkölcsi valósággal találta magát szemközt; hogy a zsidó sze-

gényesség nem a cionizmust növelte; ho y a fin-de-siecle Oscar Wilde-i parafók és zürös erotikus esztétika az ifjuságban láthatatlan falba ütközött - a Galilei kör létezésén mulott.

A Galilei kör két irányban is új nemzedéket mozgósított, a középis-
kolások és a diáklányok személyében. A gimnáziumok felsőbb osztályaiból
lefelé sugárzott egy tisztább életirányítás; a diáklányokat egy erköl-
csiileg felépítő áramlat terelte a komoly személyiség felé éppen az euró-
pai nőemancipáció kritikus fordulótán. A nemi kérdés természettudományos
fogalmazása itt is áthidalta azt az erkölcsbomlasztó fázist, amelyet
középeurópa megszenvedett. A kör képéhez tartozik, hogy a diákmegélhetés
statisztikájában amelyet a Galilei kör kívánságára az egyetem hivatalo-
san engedélyezett, a diákság neméletére nézve egyenes kérdés volt bele-
iktatva. A kispolgári prudéria mellőzése annak titkos szövetségesét, a
promiszkuitást, sújtotta. A galileista diáklány, még inkább talán, mint
az ifjak, nagyrészt öntudatlanul az orosz minta képére fejlődött, és, az
utóbbiaknak a háboruban lecsappant számát kitöltve, a forradalmi kor-
szaknak jellegzetes erőforrásul szolgált. A Galilei kör olyan emanci-
pációs mozgalom volt, amely egy egész ifjusági nemzedék erkölcsi válsá-
ga számára pozitív megoldást hozott.

A marxizmussal szemben, amely a szocialista diákmozgalom egyedüli szel-
lemi táptalaja volt, most három oldalról is mélyről jövő nyomás érvénye-
sült: a nagyományos marxizmus elszakadása a természettudományi haladás-
tól, amelyet Mach és Einstein képviseltek; a klasszikus nemzetgazdaság-
tant leváltó új közgazdaságtan sikerei a Ricardó-i értékelmelettel szem-
ben; a szociáldemokrata párt egyoldalúan szakszervezeti irányzatának
bénító kihatása. Ebbe a képbe tartozik az egyetlen komoly elágazás sorsa,
amely a körben jelentkezett, még pedig az "irocalmi" csoporté. Ezt az
"eretnekséget" Forbát N. képviselte, nem sikertelenül. A visszahatás
azonban mélységes volt - a tulnyomó többség árulás számba vette a tuda-
mány helyett a művészet, szolgálatát. Az orosz mozgalom léptékén mérve
a Galilei kör ideológiája leginkább Turgenyev Bazarovjájának felelt meg.
Más, mint elvi kérdés nem létezett. Személyes viszály ismeretlen volt.
Hátat fordított a szórakozás, tánc, mulatság minden formájának, az egyet-
len sportot kivéve. Lévtelen munka, határtalan erőfeszítés, feltétlen
szolgálat az úgynak voltak a mozgalmi erkölcs követelményei. Törtetés,
szereplési viszketeg, sikernajhászat, önző beállítások kiméletlen eli-
télésben rézesültek. Aránylag igen kevés esetben történt hithagyás.
Fegyelmi eljárás nem létezett.

A Galilei kör konkrét determináltsága tehát nem egyedül társadalom-
gazdasági volt, bár ez a keretezés döntő maradt. Abba illeszkedett bele
a távoli orosz példa, a természettudományi világkép térfoglalása és a
magyar egyetem léha urhatnomsága elleni tiltakozás a munka és tudás nevé
kinn ben. Mindezeknél mélyebbre ment a fenékiig szállott közélet rendje el-
leni lázadás a mozgalmi erkölcs jegyében. Így alakult ki az a sajátlagos
képződmény, amely kifelé való elzárkózottságában befelé forduló hűséget
nevelt tagjaiban. Politikailag az ilyen testület hatástalanságra ítélte
önmagát. Erkölcsileg és szellemileg viszont, mint diákmozgalmi szervezet
roppant eréllyel és állhatatossággal tudta szolgálni az igazságnak való
elkötelezettség ügyét. Intézményezett hagyománya biztosította ezt. Tudni
kell ugyanis, hogy a kör első vezetőinek sikerült az évenként való újjá-
alakulásnak és tisztujításnak az elvét a valóságba átültetni. E ritka
példaadásban rejlett a kör erejének láthatatlan forrása. Függetlenségét
még a közelmúlt sem körlátotta. Minden nemzedék - ez hittétel volt -
maga szabta meg a maga utját. A kör autonómiaja, minden külső befolyástó
való mentessége volt a kör létalapja. Így választott a Galilei kör vezei
sége 1917-ben baloldali Zimmerwalui szocialistává, 1919-ben kommunistává.

Ezzel egy mellék kérdés is választ kap. A régi galileisták laza szervezete egy különben megoldhatatlannak látszó ellentmondás megoldását szolgálta. A függetlenség követelménye szöges ellentétben van a utámozgalom természetével, amely csupán átmeneti életfázist ölel fel. Ifjúsági csoport, ifjúság szervezet nem létezhetik a későbbi felnőttkorra való tekintet nélkül. A régi galileisták csoportja hivatását éppen abban látta, hogy megvédi a kör szabad fejlődését az előző vezetőségek korlátozó befolyásától, beleértve önmagát. A csoport tagjai szigorúan visszavonultak a körtől és ezzel sikeresen leválasztották a mindenkor kiszolgált vezetőségeket, akikből régi galileisták lettek. Hogy a kör olyan sokáig megtartotta politikai függetlenségét, nagyrészt innen származott.

Persze, a régi galileisták, mint csoport, ezzel még úgy lemondottak a politikáról és pusztán személyi kapcsolatot tartottak. De ezt azután egészében áthátotta a hagyományos galileista mód és moor. 1919 március 21-én Kákosi Mátyás első utja, mint népbiztosé, a régi galileisták összejövetelére vitt. Csendesesen leült az utolsó sorban, jelenlétéről senki tudomást nem vett. A Valóságban a büszke öröm majd szétrobbantotta a termet. De a régi galileisták a kör szellemének tartoztak azzal, hogy forradalmak nem bontják meg az ügyrendet.

A politikamentesség okait és némely pozitív kihatását fentebb kifejtettem. Tagadhatatlan, hogy a politika mellőzésének ára volt. 1929-ben a "korunk"-ban írt cikkemben őszinte fájdalommal nyilatkoztam róla, hogy a Galilei kör elmulasztotta a munkássággal, a nemzetiségekkel, és a parasztsággal való kapcsolatot idején kiépíteni. E meggyőződésem ma is való.

Azóta ismét majd egy emberöltő telt el. A Galilei Körnek mint ifjúsági egyesületnek eredeti célkitűzése - a gondolatszabadság ápolása és az igazság érdekmentes szolgálata - ma talán több elvi megértésre találna az összetársadalom nézőszögéből. Ötven év távlatából visszatekintve úgy tűnik, hogy a Galilei kör mérlegét csak egy későbbi utókor fogja véglegesen lezárni.

Pickering, Ont./Kanada/, 1958 május 3.-ikán.

Polányi Károly s.k."

A cikk tulajdonképpen válasz Tömörty Márta 1958. március 19-én írt levelére, ill. az abban feltett kérdésekre.

A levélhez kiegészítést mellékeltem Polányi Károly:

"Válasz elszórt kérdésekre.

A G.K. megalakulásának a történetét aligha tudnám pontosan felidézni. A pécsi szabadságmozgók kongresszus után, amelyen Pikler Gyula egyetemi tanár volt a fő előadó, súlyos publicisztikai kampány indult meg a T.T. ellen. Pikler a Royal Szállóban tartott nagyszabású banketten válaszolt. A jelenlévők névsora szolgált magjánul egy egyetemi nyilvános tüntetésnek amelyre meghívókat Seidler Ernő címzett meg. A bátorítalannak bátoritására a meghívók sorszáma 100-al kezdtük. Ezuttal a baloldal többségben volt, és Pikler, tomcoló zavargás dacára, megtartotta az előadást. A diákok kifogták a kocsi lovait és a Kossuth Lajos utcán diadalban vonták Pikler kocsiját. Persze nagy verekedés előzte meg a diadalmenetet.

A Kende-Rohonyi iniciativa Pikler révén kapta a Galilei nevet. A Szabadságmozgók Magyarországi Egyesülete főokmányát alakult meg a Kör, Székely Aladár ur. segítségével, aki a Sz.M.E. elnöke volt. Az első előadást Harkányi Ede tartotta a klerikalizmus ellen. A vitában a klerikalisták részt vettek, akik számára szólásszabadságot sikerült biztosítani!

Ez nagy feltűnést keltett. A kör első elnöke én voltam. A "Tanulni és Tanítani!" program, úgy emlékszem, akkorára már létre jött. Az első vita Mach-ról szólt. A program csak lassan talált elfogadásra. De a klerikális reakció tombolt. Így hát időt nyert a kör. Lassanként tért foglaltak a szemináriumok, az előadások. A Galilei kör tényre lett.P.K."

Marianus, to be typed

Missiagin Montreal

TOLÁNYI ERŐSÉV:

A GALILEI KÖR ÖTVEN ÉV TAVLATÁBAN

A Galilei Kör mint diák mozgalom indult. Helyzetét egy társadalmi réteg fiataloságát élte fel, a Magyarországon akkoriban elterjedt értelmiségi proletáriátust. Társadalmi rétegszélesége egyértelmű volt. Főként családok gyerekeit jelleggel hiányoztak. Magyarországi származású volt ez a réteg, de a "Lipótváros" távol tartotta magát, akárcsak a belpolitikától. A közéleti és proletár jelleg olyan erős volt, hogy még a "Vászonvitéz" "demokraták" sem volt kapcsolat a Körnek. Például Péter, például, aki Vászonvi Vilmos irányítójának volt, nem vették fel a tagok sorába, bármennyire igyekezett a diákmozgalmakban szerepelni. ~~...~~

Önként erősen változó tagokból képezte körül magát, az ország minden felében jellegű intézményét magába foglalva.

A magyar egyetemi hallgatók csoportjai Magyarországon nem politikai jellegűek voltak. A közéleti élet itt képezte hivatalos, gazdasági és közeleti jellegű. A szocializmus, a piros-fehér-szürke mozgalomok burjánzott. Erre a tradícióra volt kényszerű válasz a Galilei Kör megalapítása. A "nem politikai" jellegű szembeállítás jelentette a Magyarországi magyar diákmozgalmak, annak

díák megélhetését: a hitsorsos családok segítsége tartotta
őket el, nagyjából. Szellemileg ezt a nevezéket még szoros
szálak fűzték a szülői vallásos erkölcsi hagyományainhoz.

A rákövetkező századvégi nevezékek már a "felvilágosulás"
jegyében állt, bár "szűz badgondolkozása" csupán tényleges
volt, nempedig egy új elindulás velej öröke. Megélhetését
háztartási keresettel kiegészítve otthoni segély biztosította.
Világképét a polgári asszimiláció ha társította meg. Az
emancipáció hősi korának mára elmúlt, de helyére csupán
a jó megélhetés és a polgári pályafutás "ideáljai" léptek.

Ettől a századvégi koroktól vált el a huszadik század
nevezéke. A tömegkérdés itt díktálta a szegénységét,
hiszen mellékesen az ilyen nagy számban többé nem
juthatott. A díktálások így egy szociális réteggé szűvődtek
amely nem találhatta, és nem is kereste a nagypolgári asszi-
miláció útját. Hasonlítani kezdett a régi Oroszország díktá-
ságnak korai típusához, amelyet különben szintén valamennyi-
re a keleti gettó forradalmasító kontingenciái szabtak meg.

Halunk a szociáldemokrata párt éppen ebben az időszakban
kevés vonzerőt gya kapott az értelmiségi rétegekre. A szo-
cialista díktációjuk már a múlté volt. A Galilei Körben

a felsorolt pártoknak, de még a Társadalomtudományi Társulatsnak, egyetlen képviselője vagy kimagasló tagja -- Jászai, Szende, Kunfi vagy Szabó -- a Körrel semmilyen kapcsolatot nem tartott. A Társadalomtudományos Társulattal szemben való idegenség a Körben hagyományos volt. E mögött egy miszió tudata állott. A diákság feladatául azt látta, hogy egy divatos társadalomtudományi és pszichológiai elméletektől a szigorú természettudományos szakszerűség felé eltolódó értelmiség jellemképét teremtsen meg. Herbert Spencer, Henry George, Sombart, Oppenheimer, Simmel, Stummeler, Le Bon, Ledantec vagy Goldscheidt nézetei kevésbé vonzották, mint Mach és Einstein korstulkáló utáta bései.

A jogász helyébe képző orvostanhallgató, mérnök, vegyész, állatorvos diák másként beszélt és máskép viselkedett, mint az előző nemzedékek gyermeke. Még a humor is elfordult Molnár Ferenc Pestjétől, a Karinthy Frigyes galliveri satirái felé. Hogy a bései pszichoanalízis a magyar határon megállt /csak az ellenfordalomnál történt gátszakadás/: hogy a német "Jugendbewegung" Budapestet meg nem hódította; hogy a nyugati relativizmus egy orosz eredetű -- Tolstojt és Dostojevskijt -- egybefoglaló -- erkölcsi valósággal találta magát szemközt; hogy a valódi szegénység nem a

